

Marek Marczewski

Katechetyka a teologia pastoralna

Collectanea Theologica 76/4, 109-115

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAREK MARCZEWSKI, LUBLIN

KATECHETYKA A TEOLOGIA PASTORALNA

Od pewnego czasu powraca jedno z podstawowych zagadnień katechetyki fundamentalnej, jakim jest miejsce katechetyki w teologii pastoralnej. Ostatnio podjął je ks. prof. Roman Murawski¹, wskazując na bezpośrednie inspiracje lektury *Katechetyki fundamentalnej* Sługi Bożego, ks. Franciszka Błachnickiego (1921-1987)².

Ks. Błachnicki zajął się problemem związku katechetyki z teologią pastoralną najpierw w bardzo krótko w tekście wstępnym, który poświęcił przedstawieniu problemu koncepcji katechetyki w ogóle³, uważając, że jest to sprawa podstawowa, zarówno gdy chodzi cel, naturę, podmiot i miejsce w zbawczej posłudze Kościoła, jak i o dobór oraz porządkowanie treści. W związku z tym pisał: „Od tego bowiem zależy nie tylko zakres materiału, jaki trzeba będzie objąć i jego ogólny układ, ale także sposób dobierania i określania podstawowych zasad w świetle, których trzeba będzie poszczególne zagadnienia rozpatrywać i oceniać. Brak zaś takiej wypracowanej koncepcji będzie prowadził do tego, że katechetyka zarówno w doborze materiału, jak i w formowaniu zasad będzie się kierowała raczej przypadkowymi względami narzuconymi przez ducha epoki lub subiektywnym spojrzeniem autora danego podręcznika, a nie prawdziwie naukowymi i obiektywnymi kryteriami, wyprowadzonymi z jakiegoś ostatecznego źródła”, to znaczy „z Objawienia i z świadomości Kościoła, rozpatrującego w świetle Objawienia swoją prawdziwą naturę”⁴.

¹ R. Murawski, *Pojęcie „katechetyki” w refleksji współczesnych autorów polskich*, *Studia Pastoralne* 1/2005, s. 68-81; zob. M. Marczewski, *Katechetyka integralną częścią teologii pastoralnej (refleksja nad koncepcją i teologią katechezy)*, w: J. Stala (red.), *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, Kielce 2004, s. 119-138.

² F. Błachnicki, *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*, Lublin 1970.

³ *Tamże*, s. 14-16 (cz. 1: *Wstęp do katechetyki*; rozdz. 1: *Katechetyka wczoraj i dziś /próba definicji katechetyki/*; pkt 3: *Katechetyka jako część teologii pastoralnej*).

⁴ *Tamże*, s. 9, 10.

Stwierdzenia te wskazują bardzo wyraźnie, że punktem odniesienia (*Sitz im Leben*) w kreowaniu koncepcji katechetyki będzie teologia pastoralna. I to taka, której cel i przedmiot dedukują się z istoty Kościoła, tzw. eklezjologiczna dedukcja teologii pastoralnej. Takie ujęcie teologii pastoralnej obowiązuje do dziś, mimo wypracowanych i istniejących różnorodnych, ale niedoskonałych ujęć⁵. Na nie wskazał Ojciec Święty Jan Paweł II w adhortacji apostołskiej *Pastores dabo vobis*: „Konieczne jest zatem studium określonej dyscypliny teologicznej – teologii pastoralnej, czyli praktycznej, będącej nauką refleksją o codziennym wzrastaniu Kościoła, w mocy Ducha Świętego, w kontekście historii; a więc o Kościele jako «powszechnym sakramencie zbawienia», jako znaku i żywym narzędziu zbawienia Jezusa Chrystusa, działającym przez słowo, sakramenty i posługę miłości. Teologia pastoralna nie jest tylko umiejętnością, zespołem wskazań, doświadczeń i metod. Ma status pełnoprawnej dyscypliny teologicznej, ponieważ czerpie z wiary zasady i kryteria działalności duszpasterskiej Kościoła w historii; Kościoła, który «rodzi» każdego dnia Kościół, jak to trafnie ujmuje św. Beda Czcigodny: *Nam et Ecclesia quotidie gignit Ecclesiam*. Wśród tych zasad i kryteriów szczególnie ważne miejsce zajmuje ewangeliczne rozpoznanie sytuacji społeczno-kulturalnej i kościelnej, w której prowadzona jest działalność duszpasterska” (nr 57).

Zwiążanie katechetyki z określonym nurtem teologii pastoralnej i sytuowanie jej w kontekście wypracowanych przez ks. Blachnickiego koncepcji teologii pastoralnej to kolejny etap refleksji nad koncepcją katechetyki⁶. Był to powrót do źródeł, do inspiracji ks. Antoniego Grafa (1881-1867), przedstawiciela tzw. Szkoły Tybindzkiej⁷.

⁵ F. Reger, *Person oder Gesellschaft. Zur Problematik der pastoraltheologie heute*, Frankfurt a. M.-Bern-Las Vegas 1978.

⁶ F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, s. 121-145; 163-195 (cz. 2: *Podstawy dedukcji koncepcji katechezy*; rozdz. 7: *Teologiczne pryncypia dedukcji koncepcji katechezy*; pkt 1: *Personalistyczno-chrystopologiczna zasada formalna teologii pastoralnej i duszpasterstwa*; pkt 2: *Zarys personalistycznej koncepcji katechezy*; pkt 3: *Zasada eklezjologiczna a koncepcja katechezy*; cz. 3: *Teologia katechezy*; rozdz. 9: *Zadania i natura katechezy w świetle zasady personalistyczno-chrystopologicznej*; pkt 1: *Zarys historyczny kształtowania się poglądów na istotne zadania katechezy*; pkt 2: *Zasady personalistycznej katechezy*; rozdz. 10: *Katecheza jako funkcja Kościoła*; pkt 1: *Eklezjalna funkcja katechezy w aspekcie historycznym*; pkt 2: *Eklezjalne określenie natury i celu katechezy*).

⁷ J. Dyl, *Graf Anton*, w: J. Walkusz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 6: *Graal – Ignorancja*, Lublin 1993 kol. 30-31 (dalej: EKat); zob. N. Mette, *Die Tübinger pastoraltheologische Schule*, w: von E. Weinzierl (wyd.), *Von der Pastoraltheologie zur Praktischen Theologie*

Od niego wywodzi się koncepcja eklezjologicznej dedukcji teologii pastoralnej: „Das noth [w] endige und allseitig zu erschöpfende Object der Theologie ist die christliche Kirche”⁸.

Koncepcje eklezjologiczne to te, które wyrastają na podstawie związku/zależności, jaka istnieje między ujęciem (koncepcją) Kościoła a teologią pastoralną⁹. Oczywiście, refleksja nad katechetyką w kontekście teologii pastoralnej może dokonywać się wtedy, gdy katechetyka będzie stanowić integralną część teologii pastoralnej. Wprawdzie od początku wprowadzenia teologii pastoralnej, jako dyscypliny uniwersyteckiej (1774 r.), katechetyka do niej należy, ale z czasem dochodzi do jej oddzielenia i staje się bardziej nauką związaną z pedagogiką czy dydaktyką niż teologią (pedagogika religii). W latach trzydziestych XX w., w wyniku dokonanego wcześniej zwrotu ku katechezie biblijnej i kerygmatycznej, została na nowo włączona w kanon dyscyplin pastoralnoteologicznych¹⁰.

Ku wspólnotowej koncentracji życia Kościoła i teologii pastoralnej jako teologii duszpasterstwa

We współczesnej, polskiej teologii pastoralnej wypracowano dwa ujęcia teologii pastoralnej, których autorem jest ks. Franciszek

---

1774-1974, Salzburg-München 1975, s. 75. Ks. Błachnicki pisał, że był on tym człowiekiem, wielkim i genialnym, który „w połowie XIX wieku dokonał prawdziwego «przewrotu kopernikańskiego» w rozwoju teologii pastoralnej, ukazując jej całkiem nowe perspektywy”; F. Błachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, cz. 2: *Eklezjologiczna dedukcja teologii pastoralnej*, Lublin 1971, s. 42 (dalej: TPO II); por. tenże, *Teologia pastoralna ogólna*, cz. 1: *Wstęp do teologii pastoralnej. Teologiczne zasady duszpasterstwa*, Lublin 1970, s. 11 (dalej: TPO I).

⁸ A. Graf, *Sechs und dreissig Sätze aus der Praktischen Theologie*, w: A. Zorrl, W. Schneider (wyd.), *Wege der Pastoraltheologie. Texte einer Bewusstwerdung*, t. 2, Eichstätt 1986, s. 33.

⁹ „Pomiędzy pojęciem lub obrazem Kościoła a koncepcją teologii pastoralnej i duszpasterstwa zachodzi wewnętrzna współzależność, sięgająca tak daleko, że można by nazwać każdorazową taką koncepcją funkcją położonego u jej podstaw obrazu Kościoła. Oznacza to negatywnie: niepełny, jednostronny i powierzchowny obraz Kościoła, ujmowanego na przykład tylko w aspekcie prawno-organizacyjnym, będzie prowadził do błędnej lub niezadowolającej koncepcji teologii pastoralnej i duszpasterstwa. Wszystkie niedomagania tej koncepcji będą się tłumaczyły brakami tkwiącej u jej podstaw eklezjologii. Pozytywnie: pytanie o koncepcję teologii pastoralnej, postawione z zamiarem jej normatywnego określenia (czyż powinna być teologia pastoralna?) musi uczynić swoim punktem wyjścia pytanie o istotę Kościoła w świetle myśli Bożej. Im trafniej i głębiej określili się istotę Kościoła, tym lepiej określili się istotę teologii pastoralnej i duszpasterstwa”; TPO II, s. 1-2.

¹⁰ A. G. Gleissner, *Katechetik*, HPT V, s. 236-239; M. Majewski, *Katechetyka*, 1. *Katolicka*, A. *Dzieje*. EKat t. VIII, kol. 1021-1022.

szek Blachnicki (1921-1987). Są to: personalistyczno-chrystologiczna zasada teologii pastoralnej, wyrosła na krytyce chrystologicznej dedukcji teologii pastoralnej Franciszka Ksawerego Arnolda (1898-1969), oraz wspólnotowa (*koinōnia/communio*) zasada życia Kościoła¹¹. Pierwszą wyraził w następującej formule: „Zbawcze pośrednictwo Kościoła (jako instytucji), czyli duszpasterstwo musi być tak sprawowane (...), aby uobecnić udzielanie się Boga w Chrystusie przez słowo i sakrament oraz warunkować wolne przyjęcie tego udzielania się w Duchu Świętym przez wiarę i miłość dla wzrostu Kościoła (jako społeczności)”¹². Drugą formułę, nazwaną koinonistyczno-pneumatologiczną zasadą formalną działania Kościoła, przedstawił w następujących słowach: „Pośrednictwo zbawcze Kościoła należy sprawować w tym celu i w ten sposób, aby urzeczywistnić wspólnotę (koinonię) z Bogiem (aspekt wertykalny) i innymi ludźmi (aspekt horyzontalny) przez Chrystusa w Duchu Świętym (jako jednej osobie w wielu osobach) w widzialnym i skutecznym znaku zgromadzenia eucharystycznego i wspólnoty lokalnej, pozostającej w jedności z Kościołem powszechnym”¹³.

W teologii pastoralnej mogła istnieć tylko jedna zasada formalna, dlatego utworzył jej zwięzłą formułę: „Pośrednictwo zbawcze Kościoła należy sprawować w tym celu i w taki sposób, aby uobecnić samooddanie się Boga w Chrystusie w słowie i sakramencie i warunkować wolne przyjęcie tego oddania się we wzajemnym oddaniu siebie w Duchu Świętym przez wiarę i miłość, dla urzeczywistnienia wspólnoty w aspekcie wertykalnym (z Bogiem) i horyzontalnym (z braćmi), w widzialnym i skutecznym znaku zgromadzenia eucharystycznego i wspólnoty lokalnej pozostającej w jedności z Kościołem powszechnym”¹⁴.

¹¹ Pierwsza została przedstawiona w pracy doktorskiej: F. Blachnicki, *Pośrednictwo zbawcze Kościoła w ujęciu Franciszka Ksawerego Arnolda. Problem zasady formalnej teologii pastoralnej*, Lublin 1965 (ArKUL); tenże, *Das Prinzip des Gott-Menschlichen als Formalprinzip der Pastoraltheologie*, w: *Theologie im Wandel*, München 1967, s. 638-646, druga w pracy habilitacyjnej; TPO II, s. 343-486; zob. M. Marczeński, *Postługa zbawcza Kościoła w ujęciu ks. Franciszka Blachnickiego*, Lublin 2000, s. 156-184).

¹² TPO I, s. 281-282; TPO II, s. 66.

¹³ *Tamże*, s. 454.

¹⁴ *Tamże*, s. 454-455. Prócz tej rozwiniętej formuły, ks. Blachnicki podaje formę skróconą: „Zasadą życia i działania Kościoła jest w Duchu Świętym oraz w widzialnym i skutecznym znaku urzeczywistniona koinonia w aspekcie wertykalnym i horyzontalnym”; *tamże*, s. 455.

Znaczące dla polskiej teologii pastoralnej okazało się nie tylko wypracowanie wskazanych wyżej zasad, które winny stać się podstawą dedukcji teologii pastoralnej, jako teologii życia i działania Kościoła, ale i wypracowania struktury przedmiotu materialnego tej dyscypliny oraz – w konsekwencji tegoż – wspólnotowej koncentracji każdej ze szczegółowych dyscyplin teologii pastoralnej.

Ks. Blachnicki podzielił teologię pastoralną na dwie części: ogólną i szczegółową¹⁵. W pierwszej zamieścił: Wstęp metodologiczny, Teologię urzeczywistnienia się Kościoła, Kairologię i Prakseologię pastoralną. W drugiej, którą podzielił nie według trzech urzędów Chrystusa i Kościoła, lecz zgodnie ze sposobem urzeczywistniania się Kościoła, wyróżnił: Urzeczywistnianie się Kościoła na płaszczyźnie znaku (Liturgika, Homiletyka), Urzeczywistnianie się Kościoła w życiu jednostkowym (Katechetyka, Misjologia, Ascetyka), Urzeczywistnianie się Kościoła we wspólnocie (Diakonia, *Caritas*, Teologia pastoralna społeczna).

Przedstawienie wspólnotowo-pneumatologicznej zasady teologii pastoralnej i duszpasterstwa mogło się dokonać pod jednym warunkiem, a mianowicie dokonania syntezy myśli eklezjologicznej, przedstawionej w dokumentach II Soboru Watykańskiego¹⁶. Dzi-

¹⁵ „Część pierwsza obejmowałaby bogatą problematykę, której dawniej nie uwzględniano, a która dotyczy zasad teologicznych urzeczywistniania się Kościoła jako całości oraz analizy sytuacji Kościoła we współczesnym świecie, wraz z wynikającymi z tej analizy imperatywami działania Kościoła. Część szczegółowa zajmowałaby się częściowymi aspektami urzeczywistniania się Kościoła, bądź jego poszczególnymi funkcjami żywymi, bądź poszczególnymi płaszczyznami czy «terenami» jego urzeczywistniania się (jednostka, rodzina, wspólnota lokalna)”; *tamże*, s. 477.

¹⁶ Ks. Blachnicki zdawał sobie sprawę z wagi i trudności przedsięwzięcia: „Jest to zadanie ambitne i nie łatwe do wykonania, albowiem dokumenty Soboru zawierają w sobie ogromny ładunek i potencjał świeżej myśli teologicznej i eklezjologicznej, zebrany i skondensowany w stopniu dotychczas nie spotykanym w dokumentach magisterium Kościoła. Ale właśnie dlatego wyzwalają one niepokój intelektualny, pobudzający do wysiłków zmierzających do uporządkowania tego ogromnego bogactwa, do ujęcia go w pewne organiczne syntezy, logiczne systemy i całościowe wizje. Jest to bowiem normalna droga umysłu ludzkiego, zmierzającego do przyswojenia sobie i zasymilowania nowo poznanych aspektów i rejonów prawdy. Człowiek bowiem, szukający prawdy, nie zadowala się mechanicznym rejestrowaniem i magazynowaniem mnóstwa encyklopedycznych szczegółów dla wzbogacenia swej wiedzy, w sensie jakiego erudycyjnego scjentyzmu, ale poprzez las szczegółów, kierowany jakimś monistycznym popędem, dąży do przedarcia się do całościowej wizji, w trafnym odczuciu, że jakiś całościowy i sensowny plan tkwi także u podstaw wszelkiej rzeczywistości. Tym bardziej odczuwa człowiek potrzebę takiej całościowej wizji, im bardziej ma do czynienia z prawdami – wartościami, które są dla niego zarazem zobowiązującym wezwaniem do ich realizacji w życiu”; *tamże*, s. 161. Dodajmy do tego, że Vaticanum II było pierwszym od stułeci Soborem, podczas które-

siaj, gdy jesteśmy świadkami rozwoju eklezjologii *communio* w wyniku orzeczeń II Nadzwyczajnego Zgromadzenia Synodu Biskupów w 1985 r., o wiele łatwiej jest przyjąć prawdę, że „eklezjologia komunii” jest ideą „centralną i podstawową” w dokumentach tego Vaticanum II, „zasadą porządkującą” soborowej eklezjologii czy „normą interpretacyjną podstawowych ujęć, prób wypowiedzenia kościelnej rzeczywistości”¹⁷. Wówczas, gdy do wspomnianych uchwał Synodu, promulgujących eklezjologię *communio*, miało upłynąć kilkanaście lat, było to przedsięwzięciem na tyle trudnym, co proroczym¹⁸. Bowiem z pojęcia „wspólnota” (*koinōnia*) należało wydedukować zarówno koncepcję działania Kościoła, tradycyjnie określanego mianem duszpasterstwa, jak i teorię dyscypliny definiowanej jako teologia pastoralna¹⁹.

Konsekwencje wynikające dla katechetyki jako dyscypliny pastoralnoteologicznej

Związek katechetyki z teologią pastoralną owocuje najpierw rozumieniem jej jako nauki teologicznej, to znaczy „wyprowadzonej z objawienia i świadomości Kościoła, rozpatrującego w świetle objawienia swoją prawdziwą naturę”²⁰. Oznacza to, że katechetyka pozostaje w zależności od wypracowanego przez teologię pastoralną „obraz Kościoła”, który stanie się tak dla tej nauki, jak i poszczególnych jej dyscyplin, i posługi zbawczej (duszpasterstwa), „«obrazem wiodącym» działania i urzeczywistnienia się Kościoła”²¹. W świetle ostatnich wypowiedzi Magisterium Kościoła wyzwaniem,

---

go Kościół podjął próbę wniknięcia w siebie i zdefiniowania siebie; Y. Congar, *Die Lehre von der Kirche. Vom Abendländischen Schisma bis zur Gegenwart*, HDG III 3 d, s. 124.

¹⁷ A. Czaja, „*Communio*” w eklezjologii Soboru Watykańskiego II i w dokumentach posoborowych, w: A. Czaja, M. Marczewski (red.), „*Communio*” w chrześcijańskiej refleksji o Kościele, Lublin 2004, s. 109-133.

¹⁸ Recenzent pracy habilitacyjnej, ks. prof. dr hab. Cz. S. Bartnik, pisał, że jej autor wykazał, iż teologia pastoralna różni się od systematycznej eklezjologii tym, że zmierza do realizacji koinonii jako najwyższej wartości w kontekście aktualnej sytuacji Kościoła, choć to właśnie z niej zyskuje teologia pastoralna aktualny „obraz” Kościoła.

¹⁹ TPO II, s. 345.

²⁰ F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, s. 10. Takie rozumienie katechetyki pozwoli na wypracowanie koncepcji, którą ks. Blachnicki określa mianem eklezjologicznej; *tamże*.

²¹ TPO II, s. 429; A. Czaja, *Aktualne samorozumienie Kościoła wyzwaniem dla katechezy*, Kat 49 (2005) nr 12, s. 4-11.

które należy realizować w obecnym tysiącleciu, jest budowanie Kościoła jako komunii: „Czynić Kościół «domem i szkołą komunii»: oto wyzwanie, jakie czeka nas w rozpoczynającym się tysiącleciu, jeśli chcemy pozostać wierni Bożemu zamysłowi, a jednocześnie odpowiedzieć na najgłębsze oczekiwanie świata”²².

Wezwanie do realizacji, budowania, „czynienia” Kościoła domem i szkołą komunii /wspólnoty zostało zapoczątkowane przez ks. Blachnickiego ponad trzydzieści lat temu, także w odniesieniu do katechetyki. W świetle listu apostolskiego *Novo millennio ineunte*, stanowiącego w pewnym sensie testament Ojca Świętego Jana Pawła II, pozostaje ono aktualne i niezwykle ważne, bo stanowi o ucieleśnieniu i objawieniu samej istoty tajemnicy Kościoła współczesnemu człowiekowi i światu. Ze smutkiem należy stwierdzić, że po przeanalizowaniu przez ks. Kazimierza Misiaszka podręczników katechetycznych²³ możemy utwierdzić się w przekonaniu, że zagadnienie koncentracji przepowiadania katechetycznego wokół eklezjologii komunii pozostaje jedynie wyzwaniem dla katechezy i katechetów.

Marek MARCZEWSKI

---

²² List apostolski „*Novo millennio ineunte*” Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000, Kraków 2001 s. 39 (nr 43). „Oto jeszcze jedna wielka dziedzina, w której należy podjąć zdecydowane i planowe działania na płaszczyźnie Kościoła powszechnego i Kościołów partykularnych: komunია (koinonia), będąca ucieleśnieniem i objawieniem samej istoty Kościoła (...). Właśnie budując tę komunię miłości Kościół objawia się jako «sakrament», czyli «znak i narzędzie wewnętrzznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego»”; *tamże*, s. 38, nr 42.

²³ K. Misiaszek, *Kościół jako komunία w przekazie katechetycznym*, w: A. Czaja, M. Marczewski (red.), „*Communio*” w chrześcijańskiej refleksji o Kościele, s. 445-461.